

EerlijkeBankwijzer®

Financiering granietimporteurs door Nederlandse banken

Een onderzoek voor de Eerlijke Bankwijzer

Margreet Simons

14 december 2017

 profundo
ONDERZOEK & ADVIES

Over dit rapport

Dit rapport is geschreven in opdracht van de FNV, als onderdeel van de Eerlijke Bankwijzer. De Eerlijke Bankwijzer is een coalitie van Amnesty International, FNV, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection Nederland. De Eerlijke Bankwijzer vergelijkt de tien belangrijkste aanbieders van particuliere betaal- en spaarrekeningen op de Nederlandse markt op het gebied van duurzaamheid en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Het onderzoek richt zich op de financiering door Nederlandse banken van een zestal Nederlandse granietimporteurs.

Over Profundo

Met gedegen onderzoek en advies wil Profundo een praktische bijdrage leveren aan een duurzame en sociaal rechtvaardige wereld. Met diensten op maat helpen we onze opdrachtgevers om hun duurzame ambities te realiseren. Thematisch houden we ons bezig met grondstofketens, de financiële sector en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Meer informatie over Profundo is te vinden op www.profundo.nl.

Auteur

Het onderzoek voor dit rapport is uitgevoerd en beschreven door Margreet Simons. Het rapport dient als volgt geciteerd te worden: Simons, M. (2017, december), *Financiering granietimporteurs door Nederlandse banken. Een onderzoek voor de Eerlijke Bankwijzer*, Amsterdam, Nederland: Profundo.

Foto voorpagina: Lab 51, Frank Daamen

Disclaimer

Profundo neemt de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht bij het gebruiken van informatie en het opstellen van publicaties, maar kan niet garanderen dat dit verslag volledig is en neemt geen verantwoordelijkheid voor fouten in de gebruikte bronnen. Het rapport is bedoeld voor informatieve doeleinden en dient niet te worden gelezen als het verstrekken van goedkeuringen, verklaringen of garanties van welke aard dan ook. Adviezen en informatie verstrekt in dit rapport kunnen sinds publicatie zijn veranderd zonder kennisgeving vooraf. Profundo zal geen aansprakelijkheid aanvaarden voor schade die voortvloeit uit het gebruik van deze publicatie.

Niet alle partnerorganisaties binnen de Eerlijke Bankwijzer werken inhoudelijk op alle thema's en/of sectoren waarover het onderzoek zich uitstrekt. Uitingen op deelonderwerpen geven dan ook niet noodzakelijkerwijs de mening weer van alle in de Eerlijke Geldwijzer samenwerkende organisaties.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Hoofdstuk 1	Onderzoeksmethode.....	2
1.1	Doel van het onderzoek	2
1.2	Onderzoeksactiviteiten.....	2
1.3	Onderzoeksmethode	2
Hoofdstuk 2	Onderzoek arbeidsomstandigheden granietwinning in India	3
2.1	Kinderarbeid	3
2.2	Schuldslavernij	4
2.3	Inkomen en sociale voorzieningen	5
2.4	Veiligheid	5
2.5	Gezondheid.....	6
2.6	Vakbondsvrijheid	7
Hoofdstuk 3	Profielen Nederlandse granietimporteurs	8
3.1	Arte Groep	8
3.1.1	Bedrijfsprofiel.....	8
3.1.2	MVO-beleid.....	8
3.1.3	Financiering.....	9
3.2	Cosentino	9
3.2.1	Bedrijfsprofiel.....	9
3.2.2	MVO-beleid.....	10
3.2.3	Financiering.....	10
3.3	Jetstone	10
3.3.1	Bedrijfsprofiel.....	10
3.3.2	MVO-beleid.....	11
3.3.3	Financiering.....	11
3.4	Kemie.....	11
3.4.1	Bedrijfsprofiel.....	11
3.4.2	MVO-beleid.....	12
3.4.3	Financiering.....	12
3.5	Kerasom Group B.V.....	12
3.5.1	Bedrijfsprofiel.....	12
3.5.2	MVO-beleid Kerasom Group B.V.	12
3.5.3	Financiering.....	12
3.6	Michel Oprey & Beisterveld (MO&B)	13
3.6.1	Bedrijfsprofiel.....	13
3.6.2	MVO-beleid.....	13
3.6.3	Financiering.....	14
3.7	MVO-beleid Nederlandse banken	14

Hoofdstuk 4	Conclusies.....	16
4.1	Aanbevelingen.....	18
	Bronverwijzingen.....	19

Lijst van tabellen

Tabel 1	Kinderarbeid.....	4
Tabel 2	Schuldslavernij	4
Tabel 3	Inkomen en sociale voorzieningen	5
Tabel 4	Veiligheid (beschermende kleding, helm, schoeisel, mondkapjes).....	6
Tabel 5	Gezondheid op de werkvloer	6
Tabel 6	Vrijheid van vakbondsorganisatie	7
Tabel 7	Verantwoord kredietbeleid ABN Amro, ING en Rabobank: arbeidsrechten	15
Tabel 8	Financiering granietimporteurs door Nederlandse banken.....	16
Tabel 9	Arbeidsomstandigheden in Indiase steengroeven.....	17
Tabel 10	MVO-beleid van zes natuursteenbedrijven.....	18

Inleiding

In augustus 2017 werd het onderzoeksrapport 'The Dark Sites of Granite' gepubliceerd. Het onderzoek, uitgevoerd door Glocal Research, de Landelijke India Werkgroep en Stop Child Labour richt zich op de winning van natuursteen (graniet) in India.

India behoort wereldwijd tot de top vijf grootste natuursteenproducenten. Ongeveer 10% van de wereldwijde handel in natuursteen betreft natuursteen gewonnen in India. India is wereldwijd de grootste exporteur van graniet: 50% van de wereldwijde export is afkomstig uit India.

Het onderzoeksrapport brengt aan het licht dat de winning van graniet gepaard gaat met schending van fundamentele arbeidsrechten en mensenrechten, waaronder kinderarbeid. Ook wordt in het onderzoeksrapport een relatie gelegd tussen de onderzochte steengroeven en importeurs van natuursteen in westerse industrielanden.

De Eerlijke Bankwijzer, op initiatief van FNV, heeft Profundo gevraagd om onderzoek te doen naar de financiering van granietimporteurs door Nederlandse banken. De Eerlijke Bankwijzer is een gezamenlijk initiatief van Amnesty International, FNV, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection Nederland.

Doelstelling van dit onderzoek is in kaart brengen welke Nederlandse banken financieringsrelaties hebben met een selectie van zes importeurs van natuursteen die opereren op de Nederlandse markt. Dit rapport bevat de resultaten van het onderzoek.

De resultaten van het onderzoek zullen door de Eerlijke Bankwijzer worden voorgelegd aan de banken die betrokken zijn bij de financiering van natuursteenbedrijven. Ook zal het onderzoek worden ingezet bij de totstandkoming van het IMVO Convenant Natuursteen, dat momenteel gaande is. Aan de onderhandelingstafel zitten de Rijksoverheid, de opstellers van de 'The Dark Sites of Granite' - de coalitie Stop Kinderarbeid en de Landelijke India Werkgroep – en de vakbond FNV. Ook drie van de vijf Nederlandse granietimporteurs die in 'The Dark Sites of Granite' worden genoemd - Arte, Jetstone en Michel Oprey & Beisterveld - zijn betrokken bij de besprekingen.

Het onderzoeksrapport is als volgt opgebouwd. In Hoofdstuk 1 is de onderzoeksmethode beschreven. Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de relatie tussen de onderzoeksbevindingen in het onderzoeksrapport 'The Dark Sites of Granite' en een selectie van Nederlandse granietimporteurs. Hoofdstuk 3 bevat informatie over het MVO-beleid van een selectie van zes granietimporteurs en informatie over de financieringsrelaties met Nederlandse banken. Hoofdstuk 4 geeft de conclusies van het onderzoek weer.

Hoofdstuk 1 Onderzoeksmethode

Het onderzoek naar de financieringsrelaties tussen Nederlandse banken en granietimporteurs uit India richt zich op de volgende bedrijven:

Naam bedrijf	Vestigingsplaats
• Arte Groep	Helmond
• Cosentino	Deurne
• Jetstone	Deurne
• Kemie	Helmond
• Kerasom	Someren
• Michel Oprey & Beisterveld (MOB)	Echt/Vianen

Vijf van de zes bedrijven zijn geïdentificeerd als afnemers van de steengroeven die zijn onderzocht in het rapport 'The Dark Sites of Granite'. Kemie wordt niet genoemd in het onderzoeksrapport. Dit bedrijf is geselecteerd omdat het een belangrijke speler is in Nederland wat betreft de verkoop van graniet.

1.1 Doel van het onderzoek

Het onderzoek heeft als doel om in kaart te brengen welke Nederlandse banken betrokken zijn bij de financiering van Nederlandse granietimporteurs. De resultaten van het onderzoek worden voorgelegd aan de betreffende banken, en worden gebruikt ter ondersteuning van de totstandkoming van het IMVO-convenant natuursteen.

1.2 Onderzoeksactiviteiten

Het onderzoek naar de financiering van Nederlandse natuursteenimporteurs bestaat uit de volgende activiteiten:

- Inventarisatie betrokkenheid geselecteerde granietimporteurs bij onderzochte steengroeven in het rapport 'The Dark Sites of Granite';
- Inventarisatie MVO-beleid geselecteerde granietimporteurs; en
- Inventarisatie financiering geselecteerde granietimporteurs.

1.3 Onderzoeksmethode

Geen van de geselecteerde bedrijven is beursgenoteerd. Daarom richt het onderzoek zich op leningen en kredieten, waaronder hypotheekfinanciering. Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de volgende informatiebronnen:

- Kamer van Koophandel: jaarverslagen en concernrelaties van de geselecteerde bedrijven;
- Websites van de geselecteerde bedrijven; en
- Kadasterdata voor informatie over hypotheekfinanciering.

Hoofdstuk 2 Onderzoek arbeidsomstandigheden granietwinning in India

Ten behoeve van het onderzoek 'The Dark Sites of Granite' zijn in India 22 granietgroeven (quarries) onderzocht, met betrekking tot de volgende onderwerpen:

- Kinderarbeid;
- Schuldsavernij;
- Inkomen en sociale voorzieningen;
- Gezondheid en veiligheid; en
- Vakbondsvrijheid.

In onderstaande secties worden de onderzoeksbevindingen weergegeven, met informatie over het totaal aantal steengroeven voor wie de beoordeling geldt en informatie over de Nederlandse natuursteenbedrijven die afnemer zijn van de onderzochte steengroeven.

2.1 Kinderarbeid

Kinderarbeid is een gevolg van armoede. In plaats van hen naar school te sturen, laten ouders hun kinderen een bijdrage leveren aan het gezinsinkomen. Arbeid in granietmijnen is vaak migrantenarbeid. Dit geldt ook voor kinderen die in granietmijnen werken, zoals onderstaand citaat laat zien, afkomstig uit 'The Dark Sites of Granite':¹

Prajapati: a migrant boy working in a granite quarry in Telangana

"Prajapati was born 14 years ago in Thapagada village in Malkangiri district, Odisha. His father, aged about 50 years, is an agricultural labourer and his mother, aged about 40 years, a housewife. He has one elder brother who never went to school and is working in a nearby village. His younger sister who is two years old stays with her mother at home.

Prajapati completed his primary school (5 years) and dropped out. He stopped his education as there was no high school in their village. To continue his education from 6th class onwards, he should travel 10 kilometers to another village. His parents however were not willing to send him to school for further studies as they considered him as a source for additional family income. Hence his father received an advance of INR 2000 (EUR 28.38) from one of the middlemen and sent Prajapati along with some other boys of his village for work in a granite quarry (quarry 7) at Bahupet village in Telangana state. "Many young boys like me from my village are working in granite quarries and factories around Karimnagar town," says Prajapati. He earns nearly INR 5000 (EUR 70.95) per month, sending INR 4500 (EUR 63.86) to his parents. He is under supervision of the middleman who brought him there. He says: "Going to school in uniform should have made me happy too, but as I come from a very poor family that generates no profit, so, as the eldest son of my family it is my responsibility to help my family. Hence I have to earn income for my family."

Tabel 1 laat zien of er sprake is van kinderarbeid in de steengroeven waar Nederlandse granietimporteurs inkopen. Volgens het rapport 'The Dark Sites of Granite' is er in de steengroeven waar Arte en Cosentino inkopen geen sprake van kinderarbeid. Er is echter geen preventie- en rehabilitatiesysteem aanwezig en in een van de twee steengroeven waar Arte inkoop vindt er geen leeftijdscontrole plaats. In steengroeven waar Jetstone, Kerasom en Michel Oprey & Beisterveld inkopen is wel sprake van kinderarbeid.² Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 1 Kinderarbeid

Nederlandse importeurs	Bewust van wetgeving kinderarbeid	Sprake van kinderarbeid	Leeftijdscontrole in steengroeve	Preventie- en rehabilitatiesysteem	Aantal steengroeven	Score
-	ja	nee	ja	ja	-	1
Arte Cosentino	ja	nee	ja	nee	6	2
Arte	ja	nee	nee	nee	9	3
Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	ja	ja	nee	nee	7	4
-	nee	ja	nee	nee	-	5
					22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 43.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

2.2 Schuldslavernij

Tabel 2 laat zien of er sprake is van schuldsavernij in de steengroeven waar Nederlandse granietimporteurs inkopen. Dit houdt in dat werknemers een schuld aangaan bij de werkgever die zij via arbeid moeten terugbetalen. Volgens het rapport 'The Dark Sites of Granite' is er bij de steengroeven waar Arte inkoop geen sprake van schuldsavernij. Bij de steengroeven waar Cosentino inkoop bestaat er een risico op schuldsavernij omdat werknemers drie tot vier maanden salaris vooruitbetaald krijgen. Bij de steengroeven waar Jetstone, Kerasom en Michel Oprey & Beisterveld inkopen is sprake van schuldsavernij.³ Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 2 Schuldslavernij

Nederlandse importeurs	Sprake van schuldsavernij	Aantal Steengroeven	Score
-	Geen sprake van schuldsavernij	-	1
Arte	Schuldsavernij is onwaarschijnlijk. Werknemers hebben de vrijheid in de keuze van hun werkgever.	3	2
Cosentino	Er is sprake van een risico op schuldsavernij, aangezien de vooruitbetalingen oplopen tot 3-4 maanden salaris.	10	3

Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	Sprake van schuldslavnij	6	4
-	Grote mate van schuldslavnij	3	5
Totaal		22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 45.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

2.3 Inkomen en sociale voorzieningen

Tabel 3 geeft een overzicht van de rechtspositie van werknemers in steengroeven ten aanzien van betaling van het minimumloon, uitbetaling van overwerk en aanvullende arbeidsvoorwaarden (zorgfonds en vakantiegeld). Bij de steengroeven waar Jetstone, Kerasom en Michel Oprey & Beisterveld inkopen ontvangen werknemers het minimumloon, krijgen overuren uitbetaald en een tegemoetkoming in zorgkosten. Ze krijgen geen vakantiegeld. Dit geldt ook voor een van de steengroeven waar Arte inkoop; in de andere wordt aan twee van de vier arbeidsvoorwaarden voldaan: betaling van het minimumloon en uitbetaling van overwerk. Ook in de steengroeve waar Cosentino afneemt wordt aan twee van de vier arbeidsvoorwaarden voldaan.⁴ Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 3 Inkomen en sociale voorzieningen

Nederlandse importeurs	Minimumloon	Uitbetaling overwerk	Zorgfonds	Vakantiegeld	Aantal steengroeven	Score
-	ja	ja	ja	ja	-	1
Arte Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	ja	ja	ja	nee	5	2
Arte Cosentino	ja	ja	nee	nee	7	3
-	ja	nee	nee	nee	5	4
-	nee	nee	nee	nee	5	5
Totaal					22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 46-47.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

2.4 Veiligheid

Tabel 4 laat zien of er beschermende kleding wordt gedragen in de steengroeven waar Nederlandse importeurs graniet inkopen. Volgens het rapport 'The Dark Sites of Granite' wordt bij de steengroeven waar vijf van de zes granietimporteurs inkopen alleen een bouwhelm gedragen en geen veiligheidsschoenen. Er worden geen mondkapjes gebruikt tegen het stof.⁵ Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 4 Veiligheid (beschermende kleding, helm, schoeisel, mondkapjes)

Nederlandse importeurs	Beschermende kleding, helm, schoeisel, mondkapjes	Aantal steengroeven	Score
-	Geen beschermende kleding	-	1
-	Helmen en schoenen	3	2
Arte Cosentino Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	Helmen	13	3
-	Bescherming aanwezig maar niet gebruikt	6	4
-	Bescherming niet beschikbaar	2	5
Totaal		22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 48.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

2.5 Gezondheid

Tabel 5 laat zien welke zorgvoorzieningen beschikbaar zijn in de steengroeven waar Nederlandse importeurs graniet inkopen. Volgens het rapport 'The Dark Sites of Granite' is er bij de steengroeven waar Arte en Cosentino inkopen sprake van voorzieningen als EHBO, een rustruimte en schoon drinkwater. Werknemers hebben echter geen zorgverzekering via hun werkgever. In de steengroeven waar Jetstone, Kerasom en Michel Oprey & Beisterveld inkopen zijn twee van de vier voorzieningen aanwezig: EHBO en een rustruimte.⁶ Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 5 Gezondheid op de werkvloer

Nederlandse importeurs	EHBO	Rustruimte	Schoon drinkwater	Zorgverzekering	Aantal steengroeven	Score
-	ja	ja	ja	ja	-	1
Arte, Cosentino	ja	ja	ja	nee	8	2
Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	ja	ja	nee	nee	9	3
-	ja	nee	nee	nee	5	4
-	nee	nee	nee	nee	-	5
Totaal					22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 49.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

2.6 Vakbondsvrijheid

Tabel 6 laat zien of er sprake is van vakbondsvrijheid in de steengroeven waar Nederlandse importeurs graniet inkopen. In geen van de onderzochte steengroeven is sprake van een actieve vakbondsvertegenwoordiging. Wel zijn werknemers in de steengroeven waar Jetstone, Kerasom en Michel Oprey & Beisterveld inkopen lid van een vakbond. Dit geldt ook voor een van de steengroeven waar Arte inkoopt. In de andere steengroeve waar Arte inkoopt zijn weinig werknemers lid van een vakbond. Dit geldt ook voor de steengroeve waar Cosentino inkoopt.⁷ Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Tabel 6 Vrijheid van vakbondsorganisatie

Nederlandse importeurs	Werknemers organisatie	Lidmaatschap	Status vakbond	Aantal steengroeven	Score
-	ja	ja	actief	-	1
Arte Jetstone Kerasom Michel Oprey & Beisterveld	ja	ja	passief	8	2
Arte Cosentino	ja	weinig werknemers	passief	6	3
	ja	nee	nee	5	4
-	nee	nee	nee	3	5
Totaal				22	

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 50-51.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht.

Hoofdstuk 3 Profielen Nederlandse granietimporteurs

Dit hoofdstuk bevat profielen van de zes granietimporteurs die zijn geselecteerd voor dit onderzoek. Deze zijn als volgt opgebouwd:

- Een beknopt bedrijfsprofiel van de onderneming (vestigingsplaats, organisatiestructuur, aantal werknemers, etc.);
- MVO-beleid van de onderneming; en
- Financieringsrelaties met Nederlandse banken.

3.1 Arte Groep

3.1.1 Bedrijfsprofiel

De activiteiten van Arte Natuursteenbewerking B.V., statutair gevestigd te Helmond, bestaan voornamelijk uit het verwerken van natuursteen (hardsteen en graniet) en andere hiermee verwante materialen en grondstoffen tot een eindproduct. Het bedrijf heeft 27 werknemers.⁸ Het bedrijf maakt samen met een aantal zusterbedrijven deel uit van Arte Holding B.V., dat op haar beurt weer onderdeel is van BEVOS B.V..⁹

- BEVOS B.V.
 - Arte Holding B.V.
 - Arte Natuursteenbewerking B.V.
 - Arte di Granito B.V.
 - Tres B.V.
 - Arte Projecten B.V.
 - The Concepts Company B.V.

3.1.2 MVO-beleid

In 2015 heeft Arte een gedragscode opgesteld voor stakeholders. Hierin staat dat de ondertekenaar geen gebruik maakt van gedwongen arbeid of kinderarbeid. Arte geeft op haar website aan dat het bij de inkoop van steenproducten let op sociale- en milieuaspecten, de zogenoemde gedragscode 'Responsible Stone Program Code of Conduct' hanteert en lid is van het Responsible Stone Program van The Forest Trust (TFT). Deze organisatie zet zich in voor milieu en mensenrechten bij de winning van grondstoffen. Richtlijnen voor de natuursteensector zijn vastgelegd in 'TFT's Respect for workers - Extractives, guidelines for sites'.¹⁰

In reactie op de publicatie van het rapport 'The Dark Sites of Granite', gaf Arte in augustus 2017 een verklaring uit op de website van de onderneming. Daarin bevestigt het bedrijf dat 80% van de granieten keukenbladen die door het bedrijf worden aangeboden afkomstig zijn uit India. In de verklaring laat Arte ook een inkoper aan het woord: "Wij doen onze inkopen rechtstreeks, niet met tussenhandelaren. Dat betekent dat ik regelmatig naar India reis om daar de groeven te bezoeken. Mijn eerste bezoek was in 2010 en ik schrok van wat ik daar toen aantrof. Totaal onacceptabel. Dit was voor mij en Arte - dat sinds de oprichting met duurzaam ondernemen bezig is met oog voor milieu en omgeving - de reden om in actie te komen. Een belangrijke actie hierbij is het transparant maken van de oorsprong van natuursteen. We pleiten voor de zichtbaarheid van eerlijke producten door middel van een keurmerk. Alleen op deze manier kunnen consumenten het bewijs zien dat steen verantwoord is gewonnen. Dat is ook de belangrijkste reden dat we jaren geleden zijn aangesloten bij TFT, The Forest Trust."¹¹

Verder meldt Arte op de website van de onderneming dat het sinds september 2017 bezig is om kinderarbeid in steengroeven te bestrijden, en ook daarbuiten. Arte werkt samen met de Landelijke India Werkgroep (LIW) en lokale NGO's aan de opzet van een 'Child Labour Free Zone'. Dit project beoogt kinderarbeid bij de bron aan te pakken en kinderen te voorzien van scholing en voedsel in de regio waar Arte haar graniet inkoop. De bedoeling is om in een afgebakend gebied de sociale normen te veranderen, zodat kinderarbeid door niemand meer wordt geaccepteerd. Alle relevante stakeholders worden betrokken, inclusief groeve-eigenaren, om kinderen uit werkplaatsen te halen en naar school te brengen. Hierbij wordt voornamelijk gebruik gemaakt van bestaande scholen. Het project vindt plaats in Ballikurava, Prakasam, in de Indiase deelstaat Andhra Pradesh.¹²

3.1.3 Financiering

Op basis van raadpleging van bij de Kamer van Koophandel gedeponeerde jaarstukken en concernrelaties, gecombineerd met kadasterdata zijn de volgende financiële relaties met Nederlandse banken gevonden. De hoofdvestiging van Arte is niet in het bezit van Arte maar eigendom van een vastgoedonderneming. Voor de aankoop van diverse bedrijfspanden, kantoorpanden en woonhuizen is in oktober 2010 een hypotheeklening afgesloten maar dit betreft geen financiering door een Nederlandse bank.¹³

Arte Holding B.V. is gevestigd op het adres van een woonhuis met kantoor in Deurne, op naam van de eigenaar van Arte en zijn partner. Voor de aankoop van dit pand is in december 1991 een hypotheeklening afgesloten van € 200.000 euro, verzwaard met een tweede hypotheek van € 300.000 in december 2002, bij ING Bank. De hypotheeklening staat op naam van het bedrijf.¹⁴

De huisbankier van Arte is ING.¹⁵ Volgens het jaarverslag 2016 van Arte Holding B.V. is door 'de kredietverstrekker' aan de Holding B.V. samen met haar groepsmaatschappijen een gezamenlijk rekening-courant van € 850.000 ter beschikking gesteld. Het is waarschijnlijk dat dit een krediet van huisbankier ING betreft maar dat kan niet met zekerheid worden vastgesteld.¹⁶

3.2 Cosentino

3.2.1 Bedrijfsprofiel

Cosentino Group is een Spaans internationaal familiebedrijf gespecialiseerd in de inkoop en het ontwerp van natuursteenproducten. Cosentino Group is actief in meer dan 80 landen. Het bedrijf beschikt over 12 steengroeven; het is niet duidelijk waar die gelegen zijn. Het bedrijf heeft 7 productielocaties, waarvan 6 in Spanje (Almeria) en 1 in Brazilië, 15 productielocaties voor keukenbladen en badkamerinrichting (14 in de VS en 1 in Spanje), en wereldwijd 90 verkooppunten, waarvan 1 in Nederland. 90% van de omzet van het bedrijf wordt gegenereerd buiten Spanje. Het aantal werknemers in dienst van Cosentino bedraagt wereldwijd 3.450 personen, waarvan er 1.750 werkzaam zijn in Spanje en 15 in Nederland.¹⁷

Cosentino Nederland is gevestigd in Deurne. De activiteiten van Cosentino Nederland bestaan uit de handel in producten gemaakt van graniet en kwarts. Volgens de website komt het gebruikte graniet voor keukenbladen en badkamers uit onder meer Brazilië en India.¹⁸

3.2.2 MVO-beleid

Het MVO-beleid van Cosentino Group bestaat uit 'betrokkenheid bij de veiligheid en gezondheid van de werknemers, bij het milieu, de maatschappij en de gelijkheid en diversiteit tussen werknemers en medewerkers.'¹⁹ Werknemers bij Cosentino Group zijn verplicht om de gedragscode van de onderneming te ondertekenen, die is gebaseerd op de OESO richtlijnen voor multinationale ondernemingen, de 'Tripartite Declaration' van de internationale arbeidsorganisatie ILO en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Sinds 2015 is Cosentino Group lid van de UN Global Compact.²⁰ Sinds 2016 is het bedrijf aangesloten bij het 'TFT's Responsible Stone Program'.²¹

Het bedrijf publiceert een duurzaamheidsjaarverslag volgens de rapportagerichtlijnen van het GRI (Global Reporting Initiative). De duurzaamheidsverslaglegging is vooral gericht op de eigen productielocaties en in mindere mate op toeleveranciers. De rapportage heeft betrekking op gezondheid en veiligheid, diversiteit en gelijke behandeling, talentontwikkeling en terugdringing van de milieu-impact van de ondernemingen: reductie van energiegebruik en watergebruik, terugdringing van afval en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. In het duurzaamheidsverslag 2016 geeft Cosentino Group aan dat het bedrijf haar toeleveranciers 1200 trainingsuren heeft geboden op het gebied van gezondheid en veiligheid.²² Er is geen blijk van dat deze trainingen ook gericht waren op de leveranciers van primaire grondstoffen, zoals de steengroeven waar Cosentino Group haar materialen van betreft. In het duurzaamheidsverslag wordt geen aandacht besteed aan arbeidsrechten en mensenrechten in de toeleveringsketen.

In het duurzaamheidsverslag van 2014-2015 geeft Cosentino aan dat het bedrijf zich bewust is van haar verantwoordelijkheid voor de herkomst van grondstoffen en dat het samenwerkt met bedrijven die voldoen aan lokale wet- en regelgeving. Volgens het rapport voert Cosentino audits uit ter controle op de kwaliteit van de producten en de arbeidsomstandigheden van de toeleveranciers.²³

3.2.3 Financiering

De vestiging van Cosentino Nederland in Deurne is niet in eigen bezit maar in eigendom van een vastgoedonderneming: Nooijen Deurne Vastgoed B.V.²⁴ Via de website en jaarrekening van de onderneming, of in het kadaster, is geen informatie aangetroffen over financieringsrelaties met Nederlandse banken.

3.3 Jetstone

3.3.1 Bedrijfsprofiel

Jetstone is opgericht in 1993 en gespecialiseerd in de verkoop van werkbladen van graniet, composiet en keramiek. Het bedrijf is gevestigd in Deurne. Er zijn 220 medewerkers in dienst van het bedrijf.²⁵

Jetstone Holding B.V. is de houdstermaatschappij van Jetstone Verkoop B.V., Jetstone Productie B.V. en Jetstone Vastgoed B.V. Verder heeft Jetstone Holding B.V. een 50% belang in Tres B.V. en daarmee een link met Arte, zie sectie 3.1.1.²⁶

3.3.2 MVO-beleid

Jetstone heeft voor de inkoop van materialen een 'Code of Conduct' opgesteld, die van toepassing is op de eigen onderneming en op toeleveranciers. In de code is onder andere opgenomen dat toeleveranciers zich dienen te houden aan arbeidsrechten op het gebied van gezondheid en veiligheid, het recht op vakbondsorganisatie en collectieve loononderhandelingen, het recht op vastlegging van de arbeidsovereenkomst en het recht op gelijke behandeling ongeacht afkomst, geslacht, leeftijd, religie, politieke overtuiging, seksuele oriëntatie of handicap. Ook dienen toeleveranciers zich niet in te laten met kinderarbeid en gedwongen of dwangarbeid.²⁷

Jetstone is medeoprichter en bestuurslid van werkgeversorganisatie DI-Stone. Via deze organisatie is Jetstone actief deelnemer aan de totstandkoming van het IMVO-convenant natuursteen, een initiatief van de Sociaal-Economische Raad (SER). Doel van dit convenant is om binnen drie tot vijf jaar substantiële stappen te zetten ter verduurzaming van de toeleveringsketen van natuursteen.²⁸

3.3.3 Financiering

Jetstone heeft volgens het jaarverslag 2015 twee bedrijfspanden in Deurne in bezit. Voor een van de panden is Jetstone Vastgoed B.V. een hypotheeklening aangegaan bij de Rabobank, voor een bedrag van € 2,5 miljoen. De huisbankier van Jetstone is ING. Volgens het jaarverslag is door 'de bankier' aan Jetstone Verkoop B.V. een kredietfaciliteit verstrekt van maximaal € 500.000. De naam van de bank wordt daarbij niet genoemd. Er kan niet met zekerheid worden vastgesteld welke bank hiermee wordt bedoeld.²⁹

3.4 Kemie

3.4.1 Bedrijfsprofiel

Kemie is opgericht in 1968. De bedrijfsnaam is een afkorting van Kempische Marmer Import en Export. Het bedrijf richt zich op de inkoop van marmer en graniet voor keukenbladen. Het verkoopbedrijf is gevestigd in Helmond.³⁰ De voorheen drie verschillende locaties van Kemie in Asten zijn sinds juli 2017 gevestigd op de voormalige locatie van slachterij Vion, aan de Graandijk in Helmond.³¹

Kemie Groep is onderdeel van twee houdstermaatschappijen: Hofstad Holding B.V. en River Holding B.V.

Kemie Vastgoed B.V., onderdeel van Kemie Groep B.V., is het moederbedrijf van de volgende B.V.'s, allen gevestigd in Asten:³²

- Productie Industrielaan B.V.
- Glas Productie B.V.
- Kemie B.V.
- Natuursteen Productie B.V.
- Composiet Productie B.V.
- Kemie Machines B.V.

3.4.2 MVO-beleid

Kemie geeft op haar website geen informatie over het MVO-beleid van de onderneming.³³

3.4.3 Financiering

Volgens het jaarverslag 2015 van Kemie Groep B.V. heeft ABN Amro een kredietfaciliteit verstrekt tot een bedrag van € 1,75 miljoen. Volgens dezelfde jaarrekening rust er ook een bankhypotheek op het bedrijfspand aan de Graandijk in Helmond. Dit pand betreft de locatie van het voormalige terrein van slachterij Vion, door Kemie aangekocht voor een bedrag van € 2,05 miljoen. Echter, volgens het kadaster bestaan er met betrekking tot dit object geen inschrijvingen inzake hypotheek en beslagen.³⁴

3.5 Kerasom Group B.V.

3.5.1 Bedrijfsprofiel

De Kerasom Group (hierna Kerasom) bestaat uit zes bedrijven. Het bedrijf is gevestigd in Someren (Noord-Brabant). De hoofdonderneming is Kerasom groothandel in tegels B.V., met als zusterbedrijven:³⁵

Bij de Kamer van Koophandel staat het bedrijf ingeschreven met als hoofdonderneming J.M.J. Loomans Beheer B.V., die het beheer voert over Kera Holding B.V. De onderdelen van deze holding zijn:³⁶

- Steenbok Holland B.V. Panningen;
- Loosom B.V. Someren;
- Tegelzettersbedrijf Loomans B.V. Someren;
- Kerasom B.V. Someren;
- MTC Europe Eindhoven B.V. Panningen.

Kerasom handelt in 40 merken, waaronder de huismerken Kera Select en Steenbok. Volgens eigen zeggen heeft Kerasom in Nederland een marktaandeel van 5%. Het afzetgebied van Kerasom is voornamelijk Nederland, Duitsland en België. Er zijn 65 mensen werkzaam bij Kerasom.

De tegels worden volgens een promotiefilmpje op de website van Kerasom, voornamelijk ingekocht in Italië, Frankrijk, Portugal, Duitsland, Polen, Spanje en Turkije. De laatste jaren wordt er steeds meer uit Azië en Zuid-Amerika ingevoerd, voornamelijk marmer en natuursteen.³⁷

3.5.2 MVO-beleid Kerasom Group B.V.

Op de website van Kerasom Group of die van de zusterondernemingen is geen informatie aangetroffen over het MVO-beleid.

3.5.3 Financiering

ING heeft in 2003 een hypotheekfinanciering verstrekt van € 3 miljoen voor diverse bedrijfspanden die deel uitmaken van Kerasom Group B.V.³⁸

3.6 Michel Oprey & Beisterveld (MO&B)

3.6.1 Bedrijfsprofiel

De activiteiten van Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. bestaan voornamelijk uit de handel in natuursteen. Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. is onderdeel van de Michel Oprey & Beisterveld Groep. Het bedrijf heeft 83 werknemers in Nederland en 7 in het buitenland (cijfers 2016).³⁹ De hoofdvestiging van het bedrijf is gevestigd in Echt, en een nevenvestiging in Vianen.⁴⁰ Aan het hoofd van de groep staat Michel Oprey Holding B.V., gevestigd in Drachten.⁴¹

3.6.2 MVO-beleid

Michel Oprey & Beisterveld (MO&B) is aangesloten bij het 'TFT Responsible Stone Program'. TFT is een internationale organisatie die zich tot doel stelt 'grondstoffen, waaronder natuursteen, op een sociaal verantwoorde en duurzame wijze, van winning en productie tot in de handen van de uiteindelijke eindverbruiker te krijgen'. De bij TFT Responsible Stone aangesloten bedrijven hebben de verplichting de TFT-gedragscode in te voeren bij de steengroeven waar ze producten van afnemen en bij de productiebedrijven.⁴²

Als deelnemer aan 'TFT Responsible Stone' probeert MO&B haar toeleveranciers in India en China, inclusief de steengroeven waar de natuursteen die door Michel Oprey & Beisterveld wordt verkocht vandaan komt, ervan te overtuigen om de TFT-gedragscode in te voeren. Het streven is dat natuursteen die door MO&B uit China en India wordt geïmporteerd op duurzame en op sociaal verantwoorde wijze wordt gewonnen en geproduceerd, en voldoet aan de in de code genoemde eisen.⁴³ MO&B noemt geen streefdatum voor een volledige implementatie van de TFT-gedragscode.

Met het lidmaatschap van TFT Responsible Stone onderkent MO&B dat er misstanden plaatsvinden bij de winning van natuursteen: 'In belangrijke productielanden voor natuursteen, zoals India en China, zijn de sociale en arbeidsomstandigheden van de arbeiders in de groeven en in de zagerijen in veel gevallen niet op een voor Europese begrippen acceptabel niveau. Er komen, helaas, op vrij grote schaal, nog steeds misstanden voor.'⁴⁴

De gedragscode van TFT is van toepassing op de gehele productie- en toeleveringsketen en distributiekanaal, van groeve tot wederverkoper. De gedragscode omvat onder meer:⁴⁵

- Verbod op kinderarbeid;
- Lonen op een leefbaar niveau;
- Voldoende gezondheids- en veiligheidsvoorzieningen op de werkvloer;
- Rekening houden met milieu en omgeving; en
- Verbod op discriminatie op grond van religie, sekse, en huidskleur.

Naast lidmaatschap van TFT werkt MO&B binnen FEBENAT (Federatie van Natuursteenimporteurs in de Benelux) aan het initiatief 'Eerlijke Natuursteen' en werkt MO&B samen met de SER aan het IMVO-convenant voor de natuursteensector. MO&B zet zich in voor de bundeling van de verschillende nationale initiatieven, om daarmee de slagkracht te vergroten. Momenteel lopen er besprekingen tussen FEBENAT en de SER om beider initiatieven (Eerlijke Natuursteen en het IMVO-convenant) samen te voegen.⁴⁶

MO&B heeft naar aanleiding van de publicatie van het onderzoek 'The Dark Sites of Granite' een reactie op de website van de onderneming geplaatst, en ondersteunt daarmee het doel van het onderzoek: "Vandaag is het rapport van de LIW gepubliceerd inzake de arbeidsomstandigheden in de granietgroeven in het zuiden van India. Helaas is de conclusie dat er nog steeds veel werk verricht moet worden alvorens er sprake is van veilige arbeidsomstandigheden, een fair loon en het geheel uitbannen van kinderarbeid. Een positieve noot is dat ook de LIW concludeert dat de situatie (met name op het gebied van kinderarbeid) t.o.v. van eerdere onderzoeken in 2005 en 2009 duidelijk is verbeterd."⁴⁷

In haar reactie op het onderzoek geeft MO&B aan dat meer dan 75% van alle granietsoorten- en producten en 100% van de vloertegels in graniet die MO&B uit India importeert, komt van een fabriek die volledig wordt gecontroleerd door TFT-RSP. MO&B koopt haar graniet in bij een klein aantal fabrieken die regelmatig worden bezocht en die ter plekke door een lokale kwaliteitscontroleur worden beoordeeld. De controle beperkt zich echter tot de fabriek en strekt zich niet uit tot de steengroeven waar het graniet vandaan komt die in de fabriek wordt verwerkt, met als argument: "Helaas is het voor MO&B niet mogelijk van ieder blok graniet die door de fabrieken wordt verwerkt tot eindproduct, na te gaan uit welke steengroeve deze afkomstig is."⁴⁸

3.6.3 Financiering

Volgens het jaarverslag van MO&B heeft het bedrijf een hypotheeklening afgesloten voor een bedrag van € 30.3 miljoen, voor bedrijfspanden in Echt, Gasselte, Venlo en Vianen.⁴⁹ Volgens kadasterdata betreft dit een hypotheeklening van € 9 miljoen bij de Rabobank, afgesloten in mei 2007, voor de aankoop van diverse bedrijfs- en industrieterreinen in Echt en Vianen. Daarnaast betreft dit een in juli 2014 afgesloten hypotheeklening van € 20 miljoen voor diverse bedrijventerreinen in Echt, ook bij de Rabobank.⁵⁰ Verder beschikt MO&B volgens het jaarverslag over een lening en kredietfaciliteit tot een bedrag van € 28.7 miljoen bij haar bankier.⁵¹ De naam van de bank wordt niet genoemd. Daarom kan niet worden vastgesteld welke bank dit betreft.

3.7 MVO-beleid Nederlandse banken

Tabel 7 laat zien welke arbeidsrechten onderdeel zijn van het verantwoord kredietbeleid van de drie grootbanken die financiering verstrekken aan de geselecteerde natuursteenimporteurs. De aandacht richt zich op de arbeidsrechten die centraal staan in het onderzoek 'The Dark Sites of Granite'. Op basis van het verantwoord kredietbeleid worden klanten in risicosectoren gescreend op hun beleid ten aanzien van naleving van arbeidsnormen in hun productie- en toeleveringsketens. Indien blijkt dat klanten betrokken zijn bij controversiële praktijken kunnen zij als klant worden geweerd. Bij bestaande klanten vindt er engagement plaats indien er sprake blijkt van misstanden. Geen van de onderzochte banken eist van bedrijven die zij financieren dat deze clausules opnemen over naleving van arbeidsrechten opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers, ook niet als ze actief zijn in risicosectoren, zoals de natuursteensector.

ING en Rabobank is gevraagd of het rapport 'Dark Sites' aanleiding is geweest om nader actie te ondernemen ten aanzien van klanten die graniet uit India importeren. ING was niet in de gelegenheid om in te gaan op deze vraag.⁵² Rabobank reageerde als volgt: "De Rabobank heeft een zeer streng beleid ten aanzien van de naleving van internationale arbeidsnormen en aanpalende internationale verdragen. Dit beleid is van toepassing op al onze klanten dus ook voor mogelijke klanten in de granietsector. Dit is geen onderwerp dat wij sectorafhankelijk benaderen. Mochten er signalen tot ons komen dat een klant niet overeenkomstig ons duurzaamheidsbeleid opereert dan wordt er een engagementproces opgestart. De resultaten van dit proces publiceren wij elk jaar in ons jaarverslag. Verder stimuleren we alle relevante partijen om zich aan te sluiten bij convenanten die het Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen promoten, overheid, bedrijven, NGOs maar ook vakbonden."⁵³

Tabel 7 Verantwoord kredietbeleid ABN Amro, ING en Rabobank: arbeidsrechten

Arbeidsrechten	ABN Amro	ING Bank	Rabobank
Vakbondsvrijheid en collectieve loononderhandelingen	ja	ja	ja
Verbod op kinderarbeid	ja	ja	ja
Geen gedwongen of dwangarbeid	ja	ja	ja
Non-discriminatie	ja	ja	ja
Leefbaar loon	ja	ja	ja
Maximum werktijden	ja	ja	ja
Uitbetaling van overuren	-	-	-
Gezondheid en veiligheid op de werkvloer	ja	ja	ja
Criteria ten aanzien van arbeidsrechten in inkoopbeleid en bedrijfsvoering	ja	ja	ja
Clausules over de naleving van arbeidsrechten in contracten met onderaannemers en toeleveranciers	nee	nee	nee

Bron: Brink, H., Riemersma, M., Simons, M. en J. de Wilde (2016, november), Eerlijke Bankwijzer: Beoordeling van het duurzaamheidsbeleid van tien bankgroepen – zestiende actualisering, Amsterdam, Nederland: Profundo, p. 19-20.

Hoofdstuk 4 Conclusies

Aanleiding voor dit onderzoek is de publicatie van 'The Dark Sites of Granite', een onderzoeksrapport over arbeidsomstandigheden in steengroeven (graniet) in India. Uit dit onderzoek blijkt dat ook Nederlandse en in Nederland gevestigde natuursteenimporteurs afnemer zijn van de onderzochte steengroeven. De Eerlijke Bankwijzer heeft onderzoeks- en adviesbureau Profundo gevraagd om te onderzoeken welke Nederlandse banken financieringsrelaties hebben met een zestal Nederlandse granietimporteurs, waarvan er vijf genoemd worden in 'The Dark Sites of Granite'.

Uit het onderzoek blijkt dat drie grootbanken een hypotheeklening en/of kredietfaciliteit hebben verstrekt aan een of meer van de zes geselecteerde natuursteenbedrijven, zie Tabel 8. In het geval van ABN Amro betreft het een van de zes bedrijven; bij ING Bank en Rabobank ieder twee van de zes bedrijven. Voor Cosentino is geen directe financieringsrelatie met een Nederlandse bank aangetroffen in publiek beschikbare bronnen.

Tabel 8 Financiering granietimporteurs door Nederlandse banken

Naam bedrijf	ABN Amro	ING Bank	Rabobank
Arte	-	ja	-
Cosentino	-	-	-
Jetstone	-	-	ja
Kemie	ja	-	-
Kerasom	-	ja	-
Michel Oprey & Beisterveld	-	-	ja

- = geen info

Alle banken onderschrijven internationale arbeidsrechten als vakbondsvrijheid, een verbod op kinderarbeid en geen gedwongen of dwangarbeid. Uit dit onderzoek blijkt echter dat Nederlandse natuursteenimporteurs, die volgens 'The Dark Sites of Granite' in hun toeleveringsketen te maken hebben met kinderarbeid en schuldsavernij (zie Tabel 9), klant zijn van ING (Kerasom) en Rabobank (Jetstone en Michel Oprey & Beisterveld).

Desgevraagd was ING niet in de gelegenheid om te reageren op deze bevindingen. Rabobank gaf aan niet te reageren op individuele gevallen maar gaf wel informatie over het algemene beleid wanneer er sprake is van controverses bij klanten. In zulke gevallen wordt er een engagementproces gestart. Ook stimuleert Rabobank klanten om zich aan te sluiten bij convenanten die maatschappelijk verantwoord ondernemen promoten.

Tabel 9 Arbeidsomstandigheden in Indiase steengroeven

Naam bedrijf	Bank	Aantal steengroeven	Kinderarbeid	Schuldslavernij	Inkomen	Veiligheid	Gezondheid	Vakbond
Arte	ING	2	2, 3	2	2, 3	3	2	2, 3
Cosentino	-	1	2	3	3	3	2	3
Jetstone	Rabobank	1	4	4	2	3	3	2
Kemie	ABN Amro	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Kerasom	ING	1	4	4	2	3	3	2
Michel Oprey & Beisterveld	Rabobank	1	4	4	2	3	3	2

Bron: LIW et al (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite*, p. 43-51.

Legenda: 1 = goed; 2 = voldoende; 3 = middelmatig; 4 = onvoldoende; 5 = slecht; n.v.t. = niet van toepassing

De publicatie van 'The Dark Sites of Granite' is een aantal natuursteenbedrijven niet ongemerkt voorbijgegaan, zo blijkt uit onderzoek door Profundo. Zowel Arte als Michel Oprey & Beisterveld hebben de moeite genomen om op hun website melding te maken van de bevindingen van het onderzoek en geven aan welke stappen zij ondernemen om de arbeidsomstandigheden in Indiase steengroeven te verbeteren. Beide bedrijven geven het belang aan van onafhankelijke controle op naleving van fundamentele arbeidsrechten. Arte werkt sinds de publicatie samen met de Landelijke India Werkgroep en lokale NGO's aan de opzet van een 'Child Labour Free Zone'. De andere bedrijven hebben op hun website geen melding gemaakt van de bevindingen in het rapport 'The Dark Sites of Granite'. Kemie is geen afnemer van de onderzochte steengroeven.

Vier van de zes onderzochte bedrijven geven op hun website informatie over hun MVO-beleid. Kemie en Kerasom hebben geen publiek MVO-beleid, zie Tabel 10.

Drie van de zes onderzochte bedrijven (Arte, Cosentino en Michel Oprey & Beisterveld) zijn aangesloten bij het 'Responsible Stone Program' van TFT. De bij TFT Responsible Stone aangesloten bedrijven hebben de verplichting om de TFT-gedragscode in te voeren bij de steengroeven waar ze van afnemen en bij productiebedrijven.

De TFT-gedragscode is van toepassing op de gehele productie- en toeleveringsketen en omvat onder meer:

- Verbod op kinderarbeid;
- Lonen op een leefbaar niveau;
- Voldoende gezondheids- en veiligheidsvoorzieningen op de werkvloer;
- Rekening houden met milieu en omgeving; en
- Verbod op discriminatie op grond van religie, sekse, en huidskleur.

Verder zijn Arte, Jetstone en Michel Oprey & Beisterveld (MO&B) betrokken bij de totstandkoming van het IMVO-convenant natuursteen van de SER. MO&B is ook betrokken bij het initiatief 'Eerlijke Natuursteen' van de FEBENAT (Federatie van Natuursteenimporteurs in de Benelux). Er vinden momenteel besprekingen plaats tussen FEBENAT en de SER om beider initiatieven (Eerlijke Natuursteen en het IMVO-convenant) samen te voegen.

Tabel 10 MVO-beleid van zes natuursteenbedrijven

Bedrijven	Arte	Cosentino	Jetstone	Kemie	Kerasom	Michel Oprey & Beisterveld
Publiek MVO-beleid	ja	ja	ja	nee	nee	ja
Child Labour Free Zones	ja	-	-	-	-	-
TFT	ja	ja	nee	-	-	ja
IMVO-convenant natuursteen	ja	nee	ja	nee	nee	ja
Fenebat 'eerlijke natuursteen'	-	-	-	-	-	ja

- = geen info

4.1 Aanbevelingen

Er zijn verschillende routes om het beleid van granietbedrijven te beïnvloeden. Convenanten spelen daarbij een belangrijke rol. Maar ook banken die bedrijven in risicosectoren financieren, zoals natuursteenbedrijven, dienen hun verantwoordelijkheid te nemen.

Op basis van de onderzoeksbevindingen doet de Eerlijke Bankwijzer de volgende aanbevelingen aan banken:

1. Start op korte termijn een dialoog met klanten in de natuursteensector, met als inzet het maken van resultaatgerichte en tijdgebonden afspraken om kinderarbeid en schuldlavernij uit te bannen, en vrijheid van vakbeweging, een leefbaar loon en veilige en gezonde arbeidsomstandigheden te garanderen.
2. Verlang van klanten in de natuursteensector dat zij in contracten met hun toeleveranciers clausules opnemen om schendingen van arbeidsrechten en mensenrechten, waaronder kinderarbeid, tegen gaan.
3. Verlang van klanten in de natuursteensector dat zij hun MVO-beleid publiceren, met inbegrip van beleid ten aanzien van toeleveranciers.
4. Verlang van klanten in de natuursteensector dat zij actief meewerken aan de totstandkoming van een IMVO-convenant natuursteen, met inbegrip van ambitieuze afspraken over het voorkomen en aanpakken van schendingen van fundamentele arbeidsrechten en mensenrechten.
5. Verlang van klanten in de natuursteensector dat zij zich aansluiten bij het 'Responsible Stone Program' van TFT en de TFT-gedragscode onderschrijven en implementeren in de productie- en toeleveringsketen.
6. Geef publieke steun aan de invoering van een wettelijke zorgplicht ter voorkoming van de levering van goederen en diensten die met behulp van kinderarbeid tot stand zijn gekomen. Het wetsvoorstel 'Wet Zorgplicht Kinderarbeid' wordt op 19 december 2017 behandeld in de Eerste Kamer.

Bronverwijzingen

- 1 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland; Den Haag (Nederland): Glocal Research; India Committee of the Netherlands; Stop Child Labour, p. 25. [Engels]
- 2 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland; Den Haag (Nederland): Glocal Research; India Committee of the Netherlands; Stop Child Labour, p. 43. [Engels]
- 3 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland, p. 45. [Engels]
- 4 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland, p. 46-47. [Engels]
- 5 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland, p. 48. [Engels]
- 6 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland, p. 49. [Engels]
- 7 Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht, Nederland, p. 50-51. [Engels]
- 8 Arte Natuursteenbewerking B.V. (2017, mei), Jaarrekening 2016 (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 5; Arte Groep (n.d.), "Passie voor materiaal. Gedreven door ambacht.", online: <http://www.artegroep.nl/nl/over-arte>, gezien in oktober 2017.
- 9 Kamer van Koophandel (2017, oktober 22), "Concernrelaties Arte Natuursteenbewerking B.V."
- 10 Arte (n.d.), "Duurzaamheid", online: <http://www.artegroep.nl/nl/duurzaamheid>, gezien in oktober 2017; TFT (n.d.), "Members", online: http://www.tft-earth.org/who-we-work-with/members/?filter_by_product_groups=90, gezien in oktober 2017; TFT (2016, januari), "TFT's Respect for workers - Extractives, guidelines for sites deals specifically with workers", online: <http://www.tft-earth.org/wp-content/uploads/2017/04/Respect-for-Workers-Extractives.-English.pdf>, gezien in oktober 2017. [Engels]
- 11 Arte (2017, augustus 28), "Lange weg naar 'eerlijk' graniet", online: http://www.artegroep.nl/nl/eerlijk_graniet, gezien in oktober 2017.

- 12 Arte (2017), "Samen werken aan een betere toekomst!", online: <http://artegroep.nl/nl/child-labour-free-zone>, gezien in oktober 2017; Arte (n.d.), "Ons MVO-beleid in het kort", online: <http://artegroep.nl/nl/mvo-uitgangspunten>, gezien in oktober 2017; Landelijke India Werkgroep (2017, juni 15), "Child Labour Free Zones in India and Africa", online: http://www.indianet.nl/clfz_e.html, gezien in oktober 2017; Arte (n.d.), *Arte en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen*, p. 10-11. [Engels]
- 13 Kadaster (2010, oktober), *Hyp3: 61068/159*; Kadaster (2013, april), *Hyp3: 64976/107*.
- 14 Kadaster (1991, december), *Hyp3: 6960/25*; Kadaster (2002, december), *Hyp3: 16588/4*; Kamer van Koophandel (2017, oktober 22), "Concernrelaties Arte Natuursteenbewerking B.V."
- 15 Profundo (2017, oktober 30), *Online bestelling bij Arte*.
- 16 Arte Holding B.V. (2017, mei), *Jaarrekening 2016*, p. 4.
- 17 Cosentino (n.d.), "About Us", online: <https://www.cosentino.com/about-us/>, gezien in oktober 2017; Cosentino (n.d.), "Facilities", online: <https://www.cosentino.com/facilities/>, gezien in oktober 2017 [Engels]; Cosentino The Netherlands B.V. (2017, juli), *Financial Statements 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 4; Grupo Cosentino (2017, juni), *Corporate Social Responsibility 2016*, p. 48-49.
- 18 Cosentino The Netherlands B.V. (2017, juli), *Financial Statements 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 2; Cosentino (n.d.), "Sensa", online: <https://www.sensabycosentino.com/nl/wat-is-sensa/>, gezien in oktober 2017.
- 19 Cosentino (n.d.), "Maatschappelijke betrokkenheid", online: <https://www.cosentino.com/nl/maatschappelijke-betrokkenheid/>, gezien in oktober 2017.
- 20 Grupo Cosentino (2017, juni), *Corporate Social Responsibility 2016*, p. 37. [Engels]
- 21 TFT (n.d.), "Cosentino", online: <http://www.tft-transparency.org/member/1990/?product=stone>, gezien in oktober 2017. [Engels]
- 22 Grupo Cosentino (2017, juni), *Corporate Social Responsibility 2016*, p. 1, 18, 59-60, 84-91. [Engels]
- 23 Grupo Cosentino (2017, juni), *Corporate Social Responsibility 2014/2015*; Glocal Research, India Committee of the Netherlands & Stop Child Labour (2017, augustus), *The Dark Sites of Granite. Modern slavery, child labour and unsafe work in Indian granite quarries - What should companies do?*, Hyderabad, India; Utrecht. [Engels]
- 24 Cosentino The Netherlands (n.d.), "Homepage", online: <https://nl.silestone.com/>, gezien in oktober 2017; Kadaster (2003, februari 25), *Hyp3: 30012/77*.
- 25 Jetstone (n.d.), "Jetstone", online: <https://www.jetstone.nl/bedrijfsprofiel/>, gezien in oktober 2017; Jetstone (n.d.), "Route en contact", online: <https://www.jetstone.nl/contact/>, gezien in oktober 2017.
- 26 Jetstone Holding B.V. (2017, oktober 22), "Concernrelaties - Jetstone Holding B.V."; Jetstone (2016, augustus), *Jaarrekening 2015* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel).

- 27 Jetstone (2017, augustus), "Jetstone Holding. Code of Conduct", online: <https://www.jetstone.nl/wp-content/uploads/2017/03/Code-of-conduct-Jetstone.pdf>, gezien in oktober 2017; [Engels] Jetstone (n.d.), "Verantwoord Ondernemen", online: <https://www.jetstone.nl/verantwoord-ondernemen/>, gezien in oktober 2017.
- 28 Jetstone (n.d.), "Verantwoord Ondernemen", online: <https://www.jetstone.nl/verantwoord-ondernemen/>, gezien in oktober 2017.
- 29 Jetstone Holding B.V. (2016, augustus), *Jaarrekening 2015* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 14; Jetstone Vastgoed B.V. (2016, augustus), *Publicatiebalans 2015* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 8; Kadaster (2011, juli 15), *Hyp3: 62549/29*; Profundo (2017, oktober 30), *Online bestelling bij Jetstone*.
- 30 Kemie (n.d.), "Kemie in vogelvlucht", online: <http://www.kemie.nl/over-kemie/geschiedenis/>, gezien in oktober 2017; Kemie (n.d.), "Home", online: <http://www.kemie.nl/>, gezien in oktober 2017;
- 31 Kemie (2017, juli), "Nieuwbouw Helmond", online: <http://www.kemie.nl/nieuwbouw-helmond/>, gezien in oktober 2017; Kadaster (2015, december 29), *Hyp4: 67486/97*.
- 32 Kamer van Koophandel (2017, oktober 22), "Concernrelaties - Kemie Groep B.V. (17119298)."
- 33 Kemie (n.d.), "Homepage", online: <http://www.kemie.nl/>, gezien in oktober 2017.
- 34 Kemie Groep B.V. (2016, november), *Publicatiestukken 2015* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p.14; Kadaster (2015, december 29), *Hyp4: 67486/97*.
- 35 Kerasom groothandel in tegels (2014, juli 3), "Welkom", <http://www.kerasom.nl/>, gezien in oktober 2017.
- 36 Kamer van Koophandel (n.d.), "Concernrelaties - J.M.J. Loomans Beheer B.V. (17088216)".
- 37 Kerasom groothandel in tegels (2014, juli 3), "Welkom", <http://www.kerasom.nl/>, gezien in oktober 2017.
- 38 Kerasom groothandel in tegels (2014, juli 3), "Welkom", <http://www.kerasom.nl/>, gezien in oktober 2017; Kerasom B.V. (n.d.), *Kerasom B.V. gevestigd te Someren: Publicatiestukken 2015* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel); Kadaster (2003, november 11), *Hyp3: 30207/17*.
- 39 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, juli), *Publicatierapport 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel).
- 40 Michel Oprey & Beisterveld (n.d.), "Over ons", online: <http://mo-b.nl/over-ons/>, gezien in oktober 2017.
- 41 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, juli), *Publicatierapport 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel), p. 6.
- 42 Michel Oprey & Beisterveld (n.d.), "TFT Responsible Stone Program", online: <http://mo-b.nl/over-ons/maatschappelijk-verantwoord-ondernemen.html>, gezien in oktober 2017.
- 43 Michel Oprey & Beisterveld (n.d.), "TFT Responsible Stone Program", online: <http://mo-b.nl/over-ons/maatschappelijk-verantwoord-ondernemen.html>, gezien in oktober 2017.

- 44 Michel Oprey & Beisterveld (n.d.), "TFT Responsible Stone Program", online: <http://mo-b.nl/over-ons/maatschappelijk-verantwoord-ondernemen.html>, gezien in oktober 2017.
- 45 Michel Oprey & Beisterveld (n.d.), "TFT Responsible Stone Program", online: <http://mo-b.nl/over-ons/maatschappelijk-verantwoord-ondernemen.html>, gezien in oktober 2017.
- 46 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, augustus 23). "Actueel. Reactie op het rapport van de LIW inzake de arbeidsomstandigheden in granietgroeves in India", online: <http://mo-b.nl/actueel/>, gezien in oktober 2017.
- 47 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, augustus 23). "Actueel. Reactie op het rapport van de LIW inzake de arbeidsomstandigheden in granietgroeves in India", online: <http://mo-b.nl/actueel/>, gezien in oktober 2017.
- 48 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, augustus 23). "Actueel. Reactie op het rapport van de LIW inzake de arbeidsomstandigheden in granietgroeves in India", online: <http://mo-b.nl/actueel/>, gezien in oktober 2017.
- 49 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, juli), *Publicatierapport 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel). p. 14.
- 50 Kadaster (2007, mei 30), *Hyp3: 53256/176*; Kadaster, 2014, juli 30), *Hyp3: 66565/199*.
- 51 Michel Oprey & Beisterveld Natuursteen B.V. (2017, juli), *Publicatierapport 2016* (gedeponeerd bij Kamer van Koophandel). p. 14.
- 52 Cohen Stuart, A.. Head of Business Ethics ING Sustainability (2017, december 1), *E-mailcorrespondentie met Klaas Bangma van FNV*.
- 53 Biermans, M., Head of Sustainability Rabobank (2017, december 4), *E-mailcorrespondentie met Klaas Bangma van FNV*.

profundo

ONDERZOEK & ADVIES

Radarweg 505
1043 NZ Amsterdam
Nederland
+31-20-8208320
profundo@profundo.nl
www.profundo.nl